

Гуттена) закрив порожнечу, яка наступає в сім місці в житті і діяльності великого поета-аскета.

**Послання Львівського братства до братства Новоко-
стянтинівського.** Приблизно з того ж самого часу, як Ви-
шенський ладив свою другу збірку, протиставляючи «новій
руській філософії» аскетичну догму індивідуального самовдосконалення,— ми маємо нарешті виклад сеї «руської філософії»: громадського братського християнства. Не такий він всесторонній, повний і глибокий, розуміється, як ми б бажали, але все ж таки се повніша, ніж все, що ми мали досі, сума братської ідеології. Виложена вона з не дуже важного приводу і не блискучою з літературного погляду рукою — але все-таки незвичайно интересна своїм змістом. Та і з літературного становища, як твір рядового письменника тої доби, вона не позбавлена значення.

Се просторий лист-інструкція, додана до братського уставу, що його Львівське братство уділяло братчикам міста Новоко-
стянтинова, на їх гаряче прохання, для організації нового братства, що там фундувалося. Писання се стало звісним чверть віку тому — опубліковане А. С Криловським у збірці актів Львівської Ставропігії¹, але якомсь не звернуло на себе уваги і не було оцінене дослідниками ні з становища культурно-історичного, ні з літературного. Правда, що доволі непереглядний спосіб видання утрудняв орієнтацію в сім творі. Сим разом мушу віддати йому належне.

Як я сказав, привід сьому творові дали міщани містечка Новоко-
стянтинова (на Бузі нижче Літичева), недавно фундованого звісним нам князем Олександром Острозьким, воєводою волинським, одиноким сином старого Василя-Ко-
стянтина, що зостався вірним православної вірі і був надією і потіхою православних до своєї передчасної смерті (при кінці 1603 року), що викликала такий крик жалю і розпуки серед них². Можна думати, що, фундуючи місто в перших 1600-х роках (привілей на магдебургію видано 1600-го року), молодий князь зробив дещо і для місцевого церковного й просвітнього життя і се «дещо» трималося і після його смерті та виявилось в отсім бажанні новоко-
стянтинівських міщан фундувати у себе братство за статутами Львівської Ставропігії. З її листа, писаного в березні 1609 р.³, дізнає-

¹ Архивъ Юго-Зап Россі ч I т XI, 1904, ст 305—339

² Див нижче

³ Дату 25 березня 1609 р має «чин братства», пересланий, очевидно, разом з сим листом і виданий в додатках до праці Криловського Львовское Ставропігiальное братство с 38, сам лист записаний в братській книзі без дати.

моя, що новокостянтинівська громада кілька разів, через листи і через посланців, зверталася до львівських братчиків, просячи дати їм взірцевий «порядок братства», уставлений патріархами. Але львів'яни протягали з сею справою, кілька разів відписуючи їм, що вважають обставини для цього невідповідними, і тільки після союму 1609 р., на котрим вони збиралися дати рішучу битву львівському магістратові, проти його замахів на обмеження прав православного міщанства («для оборони правної всеї посполитої народа Росского речи»), вислали вони копію патріаршого «чину», і вживані в львівській братській практиці форми обрядності. А разом у просторій записці, що нас тут займає, виложили ідеологію братського руху й організації.

Записка містить коло 60 тис. знаків (два аркуші досить розгонистого друку) і може бути поділена на чотири частини, досить виразно зазначені у викладі.

Насамперед, львівські братчики пояснюють причини, чому вони так протягали з уділенням своїх статутів і що з тим було зв'язане — з прийманням нового братства під свою зверхність. Братська організація, кажуть вони, — тому що являється найбільшою зброєю проти ворогів правдивої церкви, видимих і невидимих, викликає особливу їх ворожнечу і «всякі штуки превротности». Се стягає на братчиків різні прикrostі, що викликають і внутрішні сварки. «Трудна се дорога — братство, і нелегко і мало хто її уторувати зможе». Знаючи се з власного досвіду, львівські братчики не спішили виставляти молоде новокостянтинівське братство на таку тяжку пробу: «показовати вас, стадко малое, альбо роту вашу, неприятелям Христу і церкви його». За краще вони вважали, щоб ініціатори братства попереду добре надумались, аніж би мали потім відступати від братства. І сим посланням ще раз звертають їх увагу на різні спокуси і нагінки та хитрі підступи, які чекають їх у братській роботі, щоб вони се все добре зважили, перше ніж на сю дорогу пускатись. Дають їм всякі вказівки на хитру й погибельну політику римської церкви. Рекомендують крайню обережність супроти «лжепастирів» і супроти всяких певних елементів, що лізуть до братств, і под (с. 305—317).

В другій частині (с. 317—326) вияснюється принцип братської організації — її колективність, її демократизм (рівність і готовість до всякої послуги колективові), любов і милість як основи церковної організації. Далі викладаються елементи церковної організації і різна церковна символіка її.

Частина третя (с. 327—336) спеціально присвячена унії: остерігає від яких-небудь компромісів з нею і різними прик-

ладами Св'ятого Письма доводити небезпеку якогонебудь приставання з беззаконниками.

Нарешті, останній коротенький розділ (с. 336—339) містить різні практичні вказівки щодо братської організації (спорядження реєстру братчиків, вибір писаря, старшини, дозорців школи і шпиталю і под.).

Особливою конструктивністю послання не визначається. Досить часті повторення певних улюблених гадок; виклад надмірно загромаджений цитатами і прикладами з Св. Письма: вони перебивають хід гадок і подекуди переходять просто в збірку виписок.

Початок величний, зроблений на взірць апостольських послань:

Церкви вся от Леополия, найпачеже братство Ставропигион Успения Пресв Богородица, Леополите¹,— церкви божей сушей в Новом Константиновъ возлюбленнымъ богу-званнымъ братиямъ церковнымъ Благодать вам, миръ и милость от Бога Отца и Господа нашего Исус Христа!

Пояснюючи далі причину проволікання, братчики признають, що «порядок братства», прошений новокостянтинівцями, сам собою не бозна-що: «Тот причиною (приступом, приводом) ест толко оному широкому облокови писм пророческих, апостолских, евангелских, учителских, на которые то отсылают нас учить ся порядков от них» Але ті прикrostі, які обпали львів'ян останніми часами, не давали можливості списати і вислати навіть «тих кілька привілеїв». Причина тих прикrostей — те, що братство так заважає Антихристові.

Кгдаж вѣдаем то певне, же копия, меча, куль, стрѣлы и острости албо кроту смертоносного оружя срогшого и головнѣйшого нѣмаш на вшелякого неприятеля и бунтовника противко Христу, и церкви его валечника², и на самыя дѣмоны,— як ест (ь) брацтво!

Любовь досконалая, которую до Бога и до ближних своих имѣти протреба, тоє³ их найбарзей у сердце уражаєт! Кгдаж о розерване милости барзей ся неприятел стараєт Як мовит св Златоустый, же жадная реч не значит так выразне правдивых христян быти, як кгда вѣ єдности и єдномыслности з собою найдуют А прето ж сторона противная на тоє братство вшеляких штук превротности своєи, зависти, ненависти, порад, прихитрѣйших и стараня на то от самого Велзевула заживаєш, абы намнѣй⁴ где нащепитис (ь), вкоренитис (ь) и рости, а в церкви божой росквитнули, а овоц плянкнѣй⁵ в дому божом з себе подавати (могли) И мѣвають венц люде о то клопаты великиє, ростырки, навалности, наезды многие и розные от посполи-

¹ Львів'яни, рівнозначне з першим — львівською церквою.

² Ворога

³ В друк · и тоє

⁴ Якнайменше (єдність і любов могли закоринтись)

⁵ Гарний (польське).

того всѣхъ непріятели¹. Непріятели ся ставають челоуѣку и самыя домашній его . Про тоє тоды тот с трудностю людемъ приходячий актъ — братство, любовь досконалая до Бога и ближнихъ своихъ (306).

И пре то теды, и для тыхъ внутрѣнихъ сваровъ и звышь реченныхъ прешкодъ аж по тот час удержовали смы ся с тымъ: подати вамъ порядокъ братства: вѣдаючи, иж трудная естъ дорога братство, и не лацно кто оторовати² можетъ. Чого смы сами на собѣ и от мнѣманыхъ ся быти притомныхъ нашихъ³ досвѣтчили, и нынѣ еще дознаваемъ. Для которое то узкости и острости дороги такъ мало ихъ естъ, которые не отити⁴ albo тиснутисъ (ь) до Христа позволяютъ⁵. Але якъ бачимъ, гуморъ ихъ естъ⁶ — которые по просторной и гладкой дорожѣ покоевъ, ужитковъ, славы, богатства, оздобы, преложеньствъ и вчасностей вшелякихъ свѣта того ходятъ, — што имъ барзо смакуетъ Якъ и на онъ часъ за Христа — при крестѣ одинъ толко Симонъ нѣякийсь Киренейчикъ крестъ Христовъ (збавенный тотъ тязаръ!) Христу двигати помогалъ А и самый найвышший апостоль Петръ, видячи окрутне пренаслѣдованного Христа, кленучисъ (ь) раз-по-разъ, до трохъ разъ запылъ ся мовячи, же то (го) не знаю Въ тую жъ и Іоанъ, наперстникъ Христовъ, по нагу вырнувши зъ шатъ, утѣкаетъ и здалека за Христомъ на дворъ архиереовъ входитъ. А иншии гдѣ кто колвекъ моглъ отъ Пана утѣкають (307).

А пре то и вы, злякнувшисъ (ь) бурливостей (якбы нѣякихъ валовъ⁷ свѣта сего) — хотячи ити за Христомъ и зближаючисъ (ь) до Бога (якъ одно Петръ ходячи по водахъ морскихъ — злякнувшисъ (ь) валовъ морскихъ тонути почалъ) — (аби) не отступали церкви Христовы. И вѣры повшехной⁸ моцно с (ь) держали, — которой то до нынѣ якъ такъ⁹, якбы техъ презъ сонъ, держатъ ся люде.

Не о посылали хмы¹⁰ вамъ порядокъ братства с той межы иншими причинами Албовѣмъ тая справа церкви Христовы, скоро едно¹¹ в Малой Россиі поступовати¹² помалу почала, и одежѣ овчечей подносити. А волковъ драпежниковъ, злыхъ дѣлателей, солъ (ь) смердячую, погоршителевъ, наемниковъ подъ пласчемъ паствыства (на упадокъ людскій!) власне бы¹³ пальцемъ вытыкати почала. А лишь¹⁴ заразъ наипреднѣйшия, мнѣмаючисъ (ь) быти видуущи вожове, — слѣпши гетмани, и при нихъ иле ихъ естъ рыцерства духовного, церковь зрадивши, с полку своего отъ войска Христоваго до стороны противное поутекали, и всяя предали. О чомъ добре сами вѣдаете (с. 307—8).

Боимосъ (ь) теды и о васъ! И протожѣ не сквапляли смы ся с тымъ показовати васъ, стадко малое, або роту вашу, непріятелиемъ Христу и церкви его!

Вѣдайте бовѣмъ, о возлюбленныи, ижъ братство¹⁵ зачинати — войну то естъ власне изъ непріятелиемъ креста и Христа, вѣры и церкви его заразъ сточити! И заразъ на войну выбиратисъ (ь) и у зброю ся духовную дуже прибирати потреба. Кдѣ жъ «не естъ наша бранъ (ь) ко плоти и крови, анѣ ко

¹ Диявола

² Уторувати.

³ Тихъ, шо удають себе нашими однодумцями.

⁴ Друкъ · оити.

⁵ Ршаються.

⁶ Така ихъ вдача, шо вони вибирають дорогу вигідну.

⁷ Хвиль

⁸ Вселенської православної.

⁹ Сяк-такъ

¹⁰ Замість смы (з польського).

¹¹ В друкъ тутъ зайве: суть.

¹² Друкъ: наступовати.

¹³ Наче б.

¹⁴ Такъ заразъ.

¹⁵ Друкъ: братству.

миродержателем тмы вѣка сего (яко апостоль мовить), но ко духовом злобы поднебесным» А рачей можем повѣсти тым которые на земли суть (ѣ) и под землею валечников и з вѣку праве човекоубиецъ душъ и тѣль нашихъ¹ Противко тым нынѣ война духовная повсталала!

Которые духовне злые — знайте певне иж повстанут за то на вас: церкву Христову и стадо малое. И стонд² будет знак найперший — розрознене³ в людех. Як выше усты своими Збавителъ (ѣ) повѣдити рачил, же «един на другого повстанет», тое теж и апостол объясняючи мовить: «един речет аз есм Павлов, другой — аз же Аполлосов, ин — аз же Кифин» А вы отоповѣсте противко тым «Мы всѣ едно хмы сут(ѣ) и Христовы!»

И так в той розницѣ колис(ѣ) отберет солома, и отвѣнет⁴ половина, и высѣет кокол(ѣ) с того стогу вашего. Обачите, як много зернѣ пшеницѣ Христовы зостанет на том току вашем, котора ся за Христа схочет дати змолоти!

И так льпше ест(ѣ) впрод на то ся намышляти, анѣжли потом з вѣстыдом, а що большая — з грѣхом, каючис(ѣ), споминаючи апостольское слово реченное: «Лучше бѣ им не познати пути правды, нежели познавшим⁵ им отвратитис(ѣ) от преданных им святыхъ заповѣди » (308)

Припоминати и то собѣ потреба, иж кгда Христос чуда многіе чинил, зависти и ненависти от преложных не уйшол Завист(ѣ) бо и ненавист(ѣ) не вѣсть предпочитати полезная Кгда⁶ хлѣбом над манну смачнѣйшим кормил и хорых уздоровлял, тогда мнозство людей за ним ходили А скоро тьлко промовил до них о страсти своей . то зараз пошли от него преч Бо где стол покормы и хлѣбом обфитует, там около него на товаришах столовых не збывает,— бо теж где кормы досыт(ѣ), там дужость волови прибывает⁷ Але як то венц посполите мовят «Кгдаж ся ножка подвинет, и знаемый тя оминет» И так свѣт барздо перемоглъ, же для малого куса мамоны многин горла ставят и тѣла свои мечеви Звѣрем, (ѣ) жом и круком доброволе на полях поверечи не лѣтуют⁸. А що бѣд и невчасов ся натерпит, голоду, пред тым нѣжли забитою смертю згинет, тое снадне кождый человекъ вѣдати может А що ся теж тычет о богомыслности⁹ — не толко тераз и тых вѣков Антихристовых, але еще на он час так было, яко пророк мовит Бог со небесе приниче на сыны человекския видѣти, аще ест(ѣ) ли кто разумѣваяй или взыскай Бога — и не знашол ся жаден» (наступае ряд цитат, с. 309).

Не закрыте пишем до вас, анѣ округло, под тѣню скрываючи вырозуме не речи и острюгуючи як бы нѣкий Жидъ червонной золотый А то для того, абы всѣ знали, в кого вѣрят и в чие имя крестилисте ся, и хто нас и вас из мертвых воскресит и дня остатнего справедливого и страшного оногo суду своего осудит А прето ж вѣдайте: кто нынѣ хочет братства, тот хочет Христа — тутже зараз и креста!

¹ Помилена конструкція проти підземних и надземних ворогів, одвічних чоловковбивців — демонів.

² З того — пол.

³ Друк . до зрознене.

⁴ Одвіється

⁵ Друк. : познавшем

⁶ Друк . а кгда

⁷ Іронічно логіка сих людей прирівнюється до волової.

⁸ Не жалують (пол)

⁹ Фраза розтягнена і тому неясна, автор хоче сказати, що «для малого куса мамони» люди переносять найгірші недогоди, а до «богомыслности» нікого нема.

С ким хто хочет — с тым переставай¹: любь тут со Христом во яслех и въ убогом вертепѣ и онде² на престолѣ. Любь зас(ь) со Іродом, albo с новым Месиашом³ Антихристом в Вавилонѣ⁴.

Албо уходи со Христом до горы с працею немалою. Албо обтяживши, сердце свое обжорством и пьянством и фрасунками дочасными царствуй в Вавилонѣ.

Албо венц власного Месия Христа выхваляй, albo теж прийдучого Месию очикавай

«Двом бо господином никтож может работати» (310).

В ряді цитат, виходячи від поклику Христа взяти на себе його хрест, автор доходить до іншого поклику: взяти на себе його ярмо («иго»). Се викликає у нього паралель: Христос «наче якихось бичків-неуків» кличе до себе — взяти його ярмо, що приносить спокій душам. Неприятель же душ всякими присмаками злакомлює людей, щоб заложити на них свою узду і зробити їх своїми вічними слугами

Есть тыж венцъ нѣякийсь звычай и у тых, шо конем не объездженым не цвичоным еще, удила во уста их кладучи сперву солею⁵ натирают, абы имь смаковало и абы их лацно потом во уста свои брали. Так теж и сѣдло кладучи гласчуть ихъ. Але доказавши того и уживши надъ ними волѣ своею до смерти южь не выйdet з руки и муки его (310).

З того розвиваються паралельні образи (на жаль, паралель досить хаотично переведена і тому читачеві нелегко слідити за гадкою автора). З одної сторони — правдиве християнство, що кличе на самовідречення, страждання і смерть у сім житті, на неустанну боротьбу з ворогами церкви, і вірні, як боже військо, йдуть на бій і смерть.

Добровольне абовѣм езда и пѣхотние роты от кролев и тиранов за плату малую взявши, для лупов крѣвавых и несправедливого набытия на войнѣ гинути идутъ. В тенже власне способъ и рыцгерство божое⁶ з вѣков добровольне, сподѣваючис(ь) заплаты и мешканя вѣчного от Бога, найвышшого монархи на войны его за имя его противко вшеляких царей, неприятелей, еретиков и блюзнерцов ересей разных менжне с(ь) ставлячи идутъ. А жаден з личбы полку их нѣкгда⁷ не убудет — которым ведлуг слова Збавителя «и волосы на головах ихъ поличны суть»,— але всѣ цѣлы тѣлом и душею заставают и до прибытков на помешкане невымовнои заплаты оной за заслуги ихъ триумфовне входятъ⁸ (312).

З другої сторони — фальшива церква, «дочка Вавилонська», її фальшиві пастирі та їх підголоски, що кличуть на вигоди віку сього.

¹ Тримай

² А там (по смерті).

³ Друк мескашом

⁴ Папою римським.

⁵ Друк · солюе

⁶ Друк · Божие

⁷ Ніколи, пол

⁸ З триумфом входять до пробутку (райського), де чекає їх несказана заплата.

Се розуміється — римська церква, місцеве католицьке духовенство і ті православні перебіжчики, що до них повтікали Боротьба сих двох церков — «Сюньскої» і «Вавилонської» — викликають у автора біблійні паралелі боротьби і насильства нечестивців над праведниками. Каїн і Авель, син Сари і син Агарі, Ісав і Яков — се прообрази нинішньої боротьби католицької й православної сторони, в котрій фізична перевага лежить по стороні нечестивців, а боже благословення і остаточна перевага по стороні гонених православних. Деякі з сих паралелей наводять на пам'ять величні образи «Закону і Благодаті».

До конца «раба изгонит свою госпожу» и «сынъ рабынинь господича» Вѣдаете, яко есть написано «Изжени рабу со сыном ея, не иматъ бо сын рабыни участия со сыномъ свободныя» Свободна-бо есть дщи Сионова, царицею власною¹ будучи, и облюбеницею Церковъ его к Христу Богу. «Мати бо есть ваша Сион», рече, «человѣк роди (ся) в немъ» — Исус Христос, и той основа и — вышний Рабыня же есть цорка вавилонская, мѣзерная она, матка нерядницам и всѣм обрѣдливостямъ земским, и сынов попудных родит, которын потомкове еи такими жъ подейзраными и нас старают ся починити за одступльством от закона и церкви божеи (312).

Довгим набором цитат автор наказує «не слухати злыхъ предложений», себто уніатських ренегатів. Наказ — викинути око, яке б мало спокушати, — він толкує в сім розумінні:

Око — архиерей и ерей и вшелякий стану духовного предложоный, ту теж и отецъ телесный. Ёслибы ты погоршати мѣло, вылуп его! Изъ (ъ) жєнитъ (ъ) от себе!

Солъ (ъ) смердячую потоппи! Волка в скорь овечей по зубех драпѣжныхъ знай! Злодѣя и убийцу до кошарнѣ не пущай и не дай ему вступу. Замкни пред ним дверь — вархолника, посварцу, шкодцу!

Розкгу усхлюю, которая не родит овоцу доброго, ты садовничий з винограда Христова преч викинъ (ъ)! И не толко тыє речи албо подобные им, але и самое око — що єст (ъ) наймилший человѣкови члонок, а згоршало бы ты албо церков — б р а т с т в о т в о е², вылуп его и верзь от себе (315)

Абовѣмъ лучше будет вам без єдного члонка в тѣлѣсь церковномъ находити, в котором бы с (я) фалшъ и зрада находила! Преч го от себе отсѣкши — абы й не все тѣло церковное заразы от него себе не брало и огонь пекелный³ по нем ся не розширял (317).

Друга частина починається поясненням, що сам по собі статут, «порядок братства» — се тільки форма, як всякі святощі старозаконного храму. Не вони давали спасення, «але Бог вшехмоцный, которому всѣ речи можливы суть». Так і з братством Воно не в тім «паркагамені», але у виконанні христової заповіді братства і любові, в солідарності і діяльній любові, в «попеченію о ближних» — що підноситься над уся-

¹ Правдивою

² Розбивка моя

³ Друк пепелный.

кий обрядовий ригоризм, проповідуваний аскетами афонської орієнтації.

Протиставлення незвичайно характеристичне. Проповідь колективізму й солідарності дуже цінна для тих обставин. Хоч ізнов-таки — виложена не досить прозоро і ясно і переведена не досить послідовно й сильно.

З літературного погляду інтересне представлення загикуватою і простакуватою Мойсея як немічного знаряду божого, в котрім виявила себе божа сила — так, як виявлялася в різних святощах скінії:

онде въ Єгиптѣ шо так за реч годная была подивеня: пред маестатом кроля фараона и всѣмъ сенатомъ и рыцерством его — а зас(ь) старцеве оныѣ два Моисей и Аарон А еще Моисей будучи осмьдесятолѣтний челоуѣкъ, якбы нѣякий дикий мужъ и въ лѣсъ знаиденый сатыр стареньки(й) овчар с кием простымъ рѣховым, а еще надто гугнивый, заикливыи челоуѣкъ А обачте, як много зацных речий и годных подивеня през него Богъ въ Єгиптѣ показати рачил! Махнеемъ лѣски¹ оной воды обернув в кров, выморил рыбы их, воскниѣ земля их жабами во сокровищех царей их, а кгда знову нею махнул — теды выпущены были скнипы, песиа мухи, жабы, гусѣнницы, грома грады На вѣтры знову кгда нею вывинул², теды еи мусѣли слухати, бо мовит «Вѣтром нужномъ вѣнути повелѣваше, и вѣяху чрез всю нош, еже и бысть тако» На море теж кгда нею махнул и услухало го море, и розступис(я) вода, и огустѣша яко стѣны вода

Пытали бы хмы вас если то лѣска оная то справовала албо теж з нею моцъ таковая походила, як теж и онде знову шос(ь) стало над скалоу сухою, с которой в пущи, вдаривши в ню лѣскою, буйныѣ воды по всей пущи оной выпустилъ? Скажете: нѣ! Абовѣмъ нѣ! Не лѣска то оная анѣ теж Мойсей тыми речами там справовал, але найвышшого Бога моц и его самая невымовная мудрост(ь) и владза росказовала мору, вѣтром, твердым скалам, абы конечне на кинене лѣски оной послушенству своему досыт(ь) чинили и вшитки живиола³ конечне го слухати мусѣли (318)

Тымже тыж способом власне (бо до того цѣлю реч простует) паркгаминовый маючий въ собѣ порядок братства, посланный вам от братства нашего, причиноу тылко будет, як оныѣ таблицѣ мойсейскіѣ, жезлъ, скиния вся, ковчегъ завѣту, ручка носящая манну еце⁴ Але вмѣсто помѣненныхъ таблицъ Євангеліѣ Христово на таблицяхъ сердець ваших нехай будетъ выразно написано, и того словъ самыхъ слухайте

И для тыхъ теды забвенныхъ причинъ абысте обфитовали в науцѣ писма святого всѣхъ пророк и апостол и божественныхъ учителей И созиждитес(ь) на краеугольномъ камени — Господь нашемъ Исусе Христе, на фундаментѣ томъ, якъ золото и сѣбро и камѣне дорогое з вянкомъ милости до купы с(я) вяжучи в братствѣ томъ О которомъ то братствѣ св. верховный Петръ апостолъ мовит «Братство возлюбѣте, Бога прийте ся, царя чтѣте!» — Братство любити — Бога любити, братство приймати — любовь приймати, то ест(ь) — Бога приймати Занеже «Богъ любви ест(ь) и пребывая в любви въ; Бозъ пребываетъ и Богъ въ немъ» (319)

З вѣкъ авовѣмъ през пророка повѣжено естъ «Се колъ добро и колъ красно но еже жити братии вкупѣ» А того добра тые сут(ь) знаки. Вшеля-

¹ Палици

² Махнув

³ Стихи

⁴ Et caetera

кого неприятеля хотячи поразити збирают ся люде до купы в тысячи, вѣ ста и десятки. Обирают и постановляють над собою гетманов, ротмистров, поручников, десятников е. ц И так всѣ в купѣ будучи снадне могут неприятеля поразити

Также теж и до посполитого на свѣтъ мешкання, тоест мѣсть великих и малых — до которых ся люди розмаитые, як до Ноева¹ корабля. добрыи и злыи, чистыи и нечистыи збирают. И поставляють судиов, писаров, и вшелякий порядок способныют и споряжают и кгрунтовне становят, писанем речи свои варуючи, такъ теж и будованем мѣсто свое для неприятелей осматруючи

А не тылко в мѣстах, але и по селах, ачколвекъ люди будучи грубые, такъже до громады с(я) збирают² и ряд собѣ вынаходят и под ним живут

А що ж надто маем повѣсти³? Не ест ли реч оздобная церкви божей братству еи³ в ной быти³?

Певне, же то рач Богу милая и межи всѣми людми ест(ь) учтивая. Едному тылко дѣяблю и начиню⁴ его то ест немилу¹

Абовѣм и Христосъ посылает учеников своих по два а по два⁵. А если не будет в мѣстѣ до тысячи цнотливых, то хоч сто А если бы и ста не было, то хотяй пятьдесят, десят(ь), а принамѣ пят(ь) — «а и для тях», в такой малой личбѣ, мовить Господь до Авраама «не погублю городов Содомских и Гоморских» На тот теды способъ, если не допустит шатан быти братии вкупѣ десятем и пятем, тыды принаймнѣй, наконец, бы тылко два albo тры — «аще собираут ся о имени моем, ту есм посредѣ ихъ», глаголет Господь. И два — бо «аще совѣщаеа что благое о всякой вещи на земли, будет има дано от отца моего» (320).

Таких об'єднаних хоч би в малій, хоч би з двох членів громаді, Христос зве своєю братією. Натомість, хто тримається одинцем, — «высокого мнѣманя о собѣ будучи, — таковой и щобы его человѣком звати негоден ест(ь)» (321). Докір, що трапляв і таких високих аскетів, як Іван з Вишні!

Вияснивши так (не дуже прозоро, треба сказати) вагу колективності чи соборності, автор викладає принципи «посполитого послуговання» і «попечения» — вияви діяльності братської любові:

Бо що то потребам братским услуговати — Богу услуговати. А в братствѣ совѣтовати и промышляти о размноженю его — то власне ест(ь) з Богом бесѣдовати albo якобы от особы его мовити Ибо болше мученичества ест(ь) сие — еже о ближних попечение имѣти. И сие ест во истину (мовит Златоуст) со Богом жити

И что бо будет равно сим — еже ни пост, ни низу лѣганіе, ни всеночная бденія, ниже й ина что такова могут спасти человѣка, яко о ближних попечение имѣти. И се ест во истину со Богом жити, и то ест(ь) найпевнѣйшая и найпростѣшая до забвеня людского дорога (с 321—2).

¹ Друк · нова

² Друк · збирают.

³ Церкви

⁴ Його сосудові — розумити папство

⁵ Ся фраза порушує розвій гадок сеі преінтересної апології колективизму.

Згадавши про перешкоди, що перебивають людині виконувати сю заповідь діяльної любові («попечения»), автор далі викладає теорію практичної побожності — діаметрально противну афонському нгілізмові:

Не иж бы богатство было зло — але лакомство, и злое набытие — то есть зло

Не иж бы своею працею маетность (ь) набытая была зла — але драпъ-ство и лакомство и забытиост (ь) при том о всѣх приказанях божих и церкви и о ближних своих — то ест (ь) зганено

Не иж бы напой был злой — але проклято ест (ь) пъянство

Не иж бы оженене речу неучтивою было — але штетеченство ¹ то ест (ь) обредливое

Тым то горе Христос нарече быти — «иже одесятствуеете мяту, копръ, кмин, а што болшая в законе то есте отпустили суд, милость, вѣру» . (322)

Не в листъ бовѣм єдино, анъ, на том тылко єдном паркгаменъ ест (ь) братство зо всѣми его пунктами достатечне выражено Але во всѣх судбах и заповѣдех божиих, в выполнѣню всего нового тестаменту — то есть братство И любов без присады, прозорчистая (ряд цитат не дуже до речі)

Так то силу ² и реч великую имя братства за собою потягает И тоу с (я) любовию вьжут наслѣдовцы Христовы в досконалоє збудованє і выстрыхненє ³ церкви его (322—3).

Наступає виклад тез: — Братство — церква, церква — всесвіт, вінчаний «архієреєм великим» Христом. Церква — духовний квадрат, заснований на чотирьох підставах: суд, милість, віра і надія. Церква — духовна будова, збудована «на правім визнанні віри». Сі поняття, пояснює автор, належить відрізнити від територіального поняття церкви — дієцезії («повѣта»), або монументального поняття церкви — будови.

Чотири підстави церкви дають привід авторові до дальших порівнянь, якими він хоче поглибити поняття братства — церкви: її містичність і величність. Чотири основи церкви — суд, милість, віра і надія — чотири «кінці світу», чотири пори року, чотири стихії — що репрезентують чотири «воеводи небесні»: Михаїл, Гавриїл, Уриїл, Рафаїл (с. 325).

И так tedy Богъ церков свою на домысль и вымысль людский и самых снат ангелов понятия речи на том-то квадратоватомъ камени дивне заложити рачил, же противко ней вскурати и брони ⁴ пекельные не подолоаут.

Бо нхто инший, — «але Сам тылко яко наддер ⁵ вымыслный будовничий, або архитектон всего видомого и невидомого створеня и до далшого поступку церков свою Бог будует и предивными судбами своими охраняти і заховувати рачит.

¹ Розпушта

² Друк: сила

³ Завершення

⁴ Брами, врата.

⁵ Дуже.

А иж теды вы, о возлюбленная братия, почувши с(я) в том, иж добре есте сут(ь) уфундовани ласкою Духа на отцевском старожитном апостольскои въры вызнанню¹ за которым и неомылную надью маючи² з мертвых встати и живота въчного достигити (с 326)

Так кінчиться виклад сеї теорії братства=церкви=все-світу.

Третья частина відкривається похвалами новоко-стянтинівцям за те, що захотили братства — любові доскона-лої. Наступають похвали християнської любові і цитати на сю тему. Далі ще раз кілька цитат на тему: церков — брат-ство, які вияснюють також значення братства:

Павел святой по всей церкви вселенной братства всюды постановивши церковью их мѣнует До которых и листы свои пишучи мовит «братия, братия» в каждом мѣсть. И всѣ апостолове принявши дар святого утешителя Духа, братства всюды постановляли (с 327).

Сій правдивій християнській любові автор протиставляє любов і згоду фальшиву, і від неї остерігає братчиків, маючи на гадці антихристову єдність — унію. А для ілюстрації своєї тези вважає за добре подати кілька прикладів такої «бо-гопротивної єдності» і фальшивого братання з Біблії: «кілька квіток урвавши в Св. Письмі їм подати».

Ест еж зас(ь) знову слушне, бы ту припомнѣти иншая зрадливая а зго-ла подеызрѣная и Богу обрыдливая любов, и богопротивная єдност(ь). И побратоване ест(ь) зе злыми и хитрыми людьми Также послушенство и покора, которую слушне быхото назвал лъжесмирение, противное Богу.

А и тая именует ся теж любов, милость, згода, єдност(ь), и послушен-ство Которая то звласча³ нынѣ того прелестного въку — тых часов опла-канных, и дней просто повѣсти⁴ — антихристовых, во предитечех его плу-жит. И до себе многих зводит, притягает, дарует, волности им обѣцует, тѣшит, гласчет, а потом сурове громит и грозит, и облудне(с)я нам офъ-рует, и ку воли надает⁵.

О которой то и сами добре вѣдаете, до якои єдности и любви притяга-ют братанкове наши — сынове цорки Вавилонское Хотячи нас попудными сынами з собою починити и до послушенства отца своего⁶ и матки свои — Нового Вавилону мусом звести. А от послушенства божего и церкви повшехней, всходнен — власной матки сынов божиих — отвести. Зансте мовечи, — и сыновства божого нас⁷ з дороги простои в лѣво звести.

Лѣпшое одеймует, а подлѣйшую реч дарует (с 327—8)

Венць теды межи иншими речами здалос(ь) нам за реч слушную и о том нѣщо припадков⁸ и указов на то юж на свѣтъ бывалых ку пересто-

¹ Наступає короткий виклад символу віри

² Для конструкції повинно було бути. маєте

³ Особливо.

⁴ Друк.: по свѣти.

⁵ Період зовсім у стилі Вишенського

⁶ Очевидно — Сатани

⁷ У виданні тут крапки, не знати — чи непрочитане слово, чи вида-вель підозрював тут прогалину. Але, властиво, тут нічого не бракує.

⁸ Прикладів.

розе вам (як найкоротше¹, артикулне могло быти!) — нїшо цвѣтковъ в писмѣ святом ушипнувши вам теж подати.

Ачколвек вѣдаемо, же болше вы в том обфитуете², на волностех и в покою мешкаючи, о чом мы для бѣд и навалностей многих, а що болшая — юж давных штурмов на себе маючи, и запоминаем! Вшак же и тоє, сподѣваем ся, же з милости братскої вдячне от нас приймете (с 328).

Як перший приклад лукавої згоди автор наводить бунт Сатани проти Бога в змові з ангелами. Намовив він їх до єдності проти Бога — так, як тепер намовляють православних уніати, і за те з усіма тими ангелами був скинутий «до отхланий пекелних».

И то єст первая єдност, милость, згода и послушенство противное Богу. Найперший грѣх ангельскій стал ся в небѣ. Который (грѣх) умѣет не толко бю людей з достроєнства, але и самых ангелов на голову з неба спыхати и до пекла заверечи³ Ачколвек и ангѣлы будучи, а не заховавши своего стану, в котором были учинены, сродзе от Бога скарани сут за то

Если же тыє, безплотные будучи, декретом найвышѣшого Бога скарани сут,— яко надто овыє мѣманые плотные ангѣлы, яко то митрополит и епископы, бывшие духовные росские, и всѣ наслѣдовци и потоковници отщепенства их? Не заховавши своего стану, в которм были учинени, скарани и прокляты сут(ь) за то от Бога и вывержени Як оныє з небес, так и тыє синопалне, през декрета старших своих, с церкви божен И годности преч отшлякнени⁴ сут(ь) (с 329)

Другий «припадок» грѣх Адама, шо стався через «такое ж отдане послушенства хитрому и лагодному смокови⁵, на его лагодную мову приставши, и обѣтницам его омыльным давши ся увести». Послухав Адам зрадливих обіцянок змѣя —

и тому, легкомыслный, давши вѣру, зараз ся, на упадок свой, на его слова омыльные спустивши, заповѣд(ь) божию переступил от древа котораго му заказано абы с(ь) не дотыкал, с того овоцу зажил, за то теж без милосердя сромотне и з жоною преч из раю выгнан На чим годности своеє (стратил)⁶ и простым хлопом зостал

До такогож и нас нынѣ послушенства и єдности, мусом и доброволне, гласканем, лагодностю, обетницами, дарованем преложенств до skutку провадят⁷ (с 329)

«Третій приклад» Каин і Авель, паралель — Старий Рим і Новий Рим, досить невдало конструйована

¹ Друк · найкоротшие

² По достатку маєте (автор хоче сказати, шо, живучи в спокої, ново-костянтинівци мають свобіднішу голову до розчитування у Св Письмі, ніж зажурені вічними клопатами львів'яни).

³ Закинути

⁴ Відбиті, від Schlag — удар.

⁵ Змівєи

⁶ Не пояснено, чому се слово в друкованім взяте в дужки.

⁷ Католицько-урядова сторона

Вадит ся Старый Рим з Новым Римом, заходяня з святою повшехнею¹ всходнею, як Каин зъ Авелем, рожонные брата, о офъры И затыгают до себе до послушенства, до едности, и до офър своих, людий. И курят пред Богом, офъры свои отдаючи. И так старый Рим яко старший брат Каин оный гнѣвает ся за то иж Бог офър его не принимает (тут перелічуються всумиш всі відступлення римські, від догматів до всяких «дроб'язків», і через се фраза тратить всяку конструктивність)

А иж тых речий Богъ не приймуєт, пре то ся гнѣвает (розумій Старий Рим) и мовит — бы¹ власне, Каин до Авеля: Идмы в поле, и выведши от закона в блуд, уживает на души и на тѣль (с 330).

Паралель смертельної сварки Каїна й Авеля з ворогуванням західної церкви з східною доволі розповсюджена. Але аналогія сеї сварки з богопротивною згодою і любов'ю в нинішнім прикладі зостається зовсім не розкритою.

«Четвертий приклад»: потомство Сифове переступило заборону божу не мішатися з потомством Каїновим — «сповиноватили с(я) с ними, приймали едность(ь), милост(ь), згоду з собою, яко братанкове и барзо близкіє себѣ», і за се Бог весь світ потопом покарав, зоставивши тільки самого Ноя з дітьми.

Так завше ображало то маєстат божий, и завше за то Бог люд свой Израилский карал, же ся з чужими народами споляли, и до их набоженства ся скланяли и входили. На тот теж способ наша Рус(ь) учинила: князь и паны наши, дома великіє, и зацные фамѣлие. А за то теж сут(ь) скарани так барзо, же можем речи: «А где ж сут(ь) нынѣ² Нѣмаш ихъ¹ Погибоша за беззаконіє своя, яко ониє. «Востающаго Богъ бо мѣститъ и Господь мѣстит не обинуяс(ь)». Як оно посполите мовят: «Бил так — и кия на хребтѣ одыйшол»².

Ся тема — погибельне мішання з доньками чужовірців, дуже гостра в тім часі й особливо болюща в православних кругах, близьких до Острозького дому, що звівся через такі чужовірні шлюби, дає авторіві привід для довгого екскурсу, який він аж під кінець тільки зводить назад до тези «погибельної едности». На гадку йому приходить і підступний акт 1569 р., і вся лукава політика польська супроти православних — докази того, як недобре заходить собі з різновірцями:

Чого не могли учинити силою, тоє учинили едністю таковою, которою — ркомо, засадили сенаторов руских в сенате коронном, надавали им привилеюв, присягою панскою при коронациях ствердили, статутами коронными и конституциями варовали. А скоро который з них умерлъ, то ваканция! Юж Русинови того достоинства не дано, але Ляхови! Яко сте свѣжо на останнем воеводствѣ киевском оглядали³. Все оноє першоє пок-

¹ Наче

² Бив так, що й кия на хребті поламав — с 331.

³ Автор має на гадці, що кївське воеводство по смерті Василя-Костянтина Острозького (що його застав на сім уряді ще акт 1569 року) віддано «ляхови» Стан. Жолкевському.

гвалочно, отступлено и opak обернено — а за тоє их ѿ старших их розгрѣшено¹

Отрѣсьнѣте ся толко а сну твердого занежайте — яснє обачите, до чоґо далєй зацнѣе домы панов руских с такоґо сватства приходят. Бо их такими лаґодностями до єдности з собою притяґают, бы оныє сирены на высѣп жакґлюющих на окрєстѣх¹ мимо них вдячными пѣснями своїми до себя притяґают и аж до смерти на упадок при собѣ задержавают (с 331).

Автор наводити довгий ряд библійних прикладів на тему божих кар за приставання з невірними, за непослух Богові і т. ін — провідна ідея «богопротивної єдности» виступає в них доволі слабко, а місцями й зовсім губиться, хоч, без сумніву, всі вони в очах автора зв'язані з основним мотивом — остороги від унії. Я наведу ще кілька уривків з сеї довгої колекції прикладів.

И многие цесарове римскии многих примушали до своих набоженств муками розмантыми. Август, Тиверій, Клявдій, Гайя, Нерон, Доментиян, Улиан, Фока ет цетера. И сами погнули, и память их со шумом погибе, а церков свою выше небес. Бог вывышшити рачил. За єдину Єлену, жонку грецкую, все панство Троянское и Тройя и сам цар згнули; за церковь Христову митрополико-росскую жебы тоє ж не было!

За зламанє примѣря² хочайто Сараценом цесар рымский Устиниан и сынъ его Тиверій згнули, за зламанє примѣря Сараценом Владислав крол под Варною все стратил и сам згинул. «Не преступай предѣл вѣчных», — пророк мовит, — яже положиша тебѣ отцы твои»³

Посмѣя ся⁴ сын Хам нагогѣ отца своего Ноя — проклят и в потомках — своих наслѣдниках стало ся за то. Насмѣвает ся богатый митрополит русский убозству вселенскаґо патриарха, отца своего, — проклят и в потомках, своих наслѣдниках, таких же отступных яко он сам, за то.

Отступил Надав и Авиод порядку Аарона, отца своего, — проклят, и вси наслѣдници их сндоша во ад живи за то.

Отступил и митрополит от патриарха, отца своего, — тым же каранем и до того и вѣчным мукам проклятое потомство его и он сам отдано ест за то (с. 333—4).

Клятва Бога вышняґо на тых которые удавают ся за роскошами, маєтностями и славою свѣта сєґо. Яко ся то тєраз о бывших духовных наших митрополитѣ и епископах явне и значне показало — от Бога отступуючи и закон его и предания албо порядки отцевѣские в нѣвошо повертаючи, а ведлугъ зданя, вымыслу и волю сердца своего ходячи⁵. Хотячи з собою и тых которые держат ся при правдивой матце своей церкви святой всходней кафолической апостолской, и преданию албо науцѣ святых апостол, пророк и мученик до такоґо ж отступства, в котором они сут (ь) от Бога и закона его привести (с. 334).

Прето ж не толко бы, брѣн Боже, до єдности с ними такои нахили-ти (ь), але стеречис (ь) и гнушатис (ь) их вшеляко кажет Бог и святые его (с. 336).

¹ Що їздять на кораблях, в друк: жаґлюющих на окрєстѣх.

² Перемир'я.

³ Ми бачили вже се іасло више.

⁴ В друк: посмѣян.

⁵ Се теж мїґ би підписати Вишенський.

Потім, як я вже сказав, послання ех абґурто пере́ходить до технічно-організаційних питань (с. 336—9): вибору старшини, приймання членів, порядку братських зборів, апеляції на братський суд до львівського братства, до львівського кліросу або до єпископа (се був час, коли львівський єпископ був одиноким православним владикою для Волині й дальшої України) — але ніяк не до судів світських і в закінченні сього і всього писання львівські братчики просять матеріальної підмоги від нової філії:

Прочее же поминайте, братіє, нищету нашу и печал(ь) нашу, яко смири с(я) в персть душа наша и прилипе земли утроба наша Тъм-же въ бѣдахъ благопотребни бывайте. Якоже иногда ап. Павел и прочии апостоли собравше отсылаху во Іерусалим на утѣшение церкви милостыню, тако и вы творѣте, елико сам Бог положит на сердца ваши (с. 339).

Таке се послання. Як бачите з наведених цікавіших уривків, з чисто літературного, естетичного, емоційного становища в нім небагато цікавого. Але воно, повторюю, дуже цінне і цікаве як виклад братської ідеології й підсумок чвертьвікової роботи і досвіду провідників братського руху.

Хто був автором його? Перше ім'я, що приходить на гадку, поставивши питання, се, розуміється, — ректор львівської братської школи Іван Борецький. На братських зборах Томиної неділі 1604 р. «він прийнятий був од усього братства до школи за ректора»¹, і поруч нього ми не знаємо в тім часі рівного йому літератора в братському кругу. Але 1611 р.² він був уже правдоподібно в Києві як священник церкви Воскресіння: коли він туди пішов з братства, не знати. Нічого неможливого нема в тім, що 1609 р. він був іще у Львівським братстві.

Як ні — можна б подумати на братського писаря того року Василя Євстафієвича; який з нього був літератор, не знати, але він мав багато роботи в братстві, так що братчики «для забавъ и трудностей вшелякихъ поступили му на рок по зол. 7».

Але поки нема певного доводу, що в 1609 році Борецького в братстві вже не було, я думав би на нього!

М. Смотрицький та його «Тренос»³. Ще один твір у довгим ряді теологічних писань першого відродження, як останню ланку в сім ланцюгу, я хочу поставити тут — «Тренос»

¹ Братські протоколи — Архив Ю. З Р І. XI с 68.

² Голубева «История Киев. Акад.» с 214.

³ «Тренос» чи «Тринос»? Титул надписаний грецькими буквами. Книга польська, призначена для польських читачів — мабуть, вимова була Еразма, «Тренос».